

Турсунов Кобулжон Бекназарович,
ТДИУ эркин изланувчи,
qobultursunov1@gmail.com.

Ражабов Н.Р.,
ТДИУ «Университет 3.0»
маркази сектор мудири,
e-mail: n.rajabov@tsue.uz

САНОАТ ТАРМОҚЛАРИНИНГ ИНВЕСТИЦИОН САЛОҲИЯТИНИ БАРҚАРОРЛИК КЎРСАТКИЧЛАРИ ОРҚАЛИ БОШҚАРИШ ЙЎЛЛАРИ

СПОСОБЫ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ
ОТРАСЛЕЙ С ПОМОЩЬЮ ПОКАЗАТЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОСТИ

WAYS TO MANAGE THE INVESTMENT POTENTIAL OF INDUSTRIES
THROUGH SUSTAINABILITY INDICATORS

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг янги саноатлашув йўналиши вазифаларидан келиб чиқиб саноат тармоқларининг инвестицион салоҳиятини баҳолаш ва барқарорлик кўрсаткичлари орқали бошқариш масалалари кўриб чиқилган. Шу билан бирга мақолада саноат тармоқлари инвестиция фаолияти натижадорлигини ошириш, ушбу фаолиятнинг стратегик менежмент механизмларини такомиллаштириш, унинг ҳудудлардаги саноат тармоқлари иқтисодий барқарорлигини таъминлашдаги ўрнини кучайтириш ҳамда инвестиция фаолиятини самарали бошқаришнинг услубий асосларини такомиллаштириш юзасидан таклиф ва мулоҳазалар билдирилган.

Таянч иборалар: саноат, инвестиция, инвестицион салоҳият, инвестицион ресурслар, барқарорлик, инвестицион барқарорлик, «McKinsey & Co.» услубиёти, EVIEWS 9 дастури, Тейл тенгсизлик коэффициенти (Theil inequality coefficient – TIC)

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы оценки инвестиционного потенциала отраслей и управления через показатели устойчивости, исходя из задач нового направления индустриализации экономики Республики Узбекистан. Вместе с тем в статье представлены предложения и комментарии по повышению эффективности инвестиционной деятельности отраслей, совершенствованию механизмов стратегического управления этой деятельностью, усилению ее роли в обеспечении экономической устойчивости отраслей в регионах и совершенствованию методологической базы эффективного управления инвестициями.

Ключевые слова: промышленность, инвестиции, инвестиционный потенциал, инвестиционные ресурсы, устойчивость, устойчивость инвестиций, McKinsey & Co. методология, программа EVIEWS 9, коэффициент неравенства Тейла (TIC).

Abstract. The article discusses the issues of assessing the investment potential of industries and management through indicators of sustainability, based on the tasks of a new direction of industrialization of the economy of the Republic of Uzbekistan. At the same time, the article presents suggestions and comments on improving the efficiency of investment

activities of industries, improving the mechanisms of strategic management of these activities, strengthening its role in ensuring the economic sustainability of industries in the regions and improving the methodological basis for effective investment management.

Key words: *industry, investment, investment potential, investment resources, sustainability, investment sustainability, McKinsey & Co. methodology, EVIEWS 9 program, Theil inequality coefficient (TIC).*

Халқаро амалиётда нуфузли молия муассасалари ҳисобланган Жаҳон банки, Халқаро валюта фонди, БМТнинг Тараққиёт дастурлари каби халқаро ташкилотлар томонидан ҳудудларнинг стратегик аҳамиятдаги тармоқларида самарали инвестиция қарорларини қабул қилиш бўйича услубий тавсияларни такомиллаштириш мақсадида кенг қамровли тадқиқотлар олиб борилмоқда. Ушбу тадқиқотлар нуфузли тадқиқот марказлари томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, халқаро стандартларда белгиланган талаблар асосида ҳудудларнинг иқтисодий тармоқлари инвестицион салоҳиятини бошқариш усулларини такомиллаштириш имконини беради.

Бу ривожланган давлатлар тажрибаси асосида саноат тармоқларининг инвестицион салоҳиятини барқарорлик кўрсаткичлари орқали бошқариш йўллари имкониятларини кенгайтириш ва янада такомиллаштириш учун муҳим омил ҳисобланади.

БМТнинг Саноатни ривожлантириш ташкилоти (UNIDO) томонидан ҳар йили эълон қилинадиган «Рақобатбардош саноат унумдорлиги» индексининг 2020 йилги ҳисоботида мамлакатимиз илк бор акс эттирилиб, «0,017 балл билан 152 та мамлакат орасида 92-ўринни, МДХ мамлакатлари орасида 5-ўринни, Марказий Осиё мамлакатлари орасида 2-ўринни эгаллагани қайд этилди» [1].

Иқтисодийни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналиш сифатида «мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш, тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш, инвесторларнинг бу борадаги давлат сиёсатининг изчиллигига бўлган ишончини мустаҳкамлаш ва инвесторлар билан ишлашда давлат тузилмаларининг масъулиятини ошириш» [2], «инвестиция лойиҳаларини ўз вақтида ва сифатли амалга ошириш мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг, янги ишлаб чиқариш қувватлари ва иш жойларини яратиш, инфратузилмани такомиллаштириш ҳамда ҳудудларни ободонлаштириш ва халқ фаровонлиги даражасини ошириш» [3] вазифалари қўйилди. Булар ҳудудлар ва ЭИЗлар дирекциялари, хўжалик юритувчи субъектлар томонидан инвестицион салоҳиятни барқарорлик кўрсаткичлари орқали бошқариш йўллари вазифаларини белгилаб берди.

Мазкур вазифалар саноат тармоқлари инвестиция фаолияти натижадорлигини ошириш, ушбу фаолиятнинг стратегик менежмент механизмларини такомиллаштириш, унинг ҳудудлардаги саноат тармоқлари иқтисодий барқарорлигини таъминлашдаги ўрнини кучайтириш ҳамда инвестиция фаолиятини самарали бошқаришнинг услубий асосларини такомиллаштириш заруриятини кўрсатиб беради.

Саноат тармоқлари фаолиятининг инвестицион жиҳати янги, юқори технологияли ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва асосий, анъанавий саноат тармоқларини модернизациялашни кўзда тутувчи Ўзбекистон Республикаси иқтисодийнинг янги саноатлашув йўналиши нуқтаи-назаридан кўпроқ эътибор талаб этади.

Саноат тармоқларининг инвестицион салоҳиятини баҳолаш инвестиция жараёнларини бошқаришнинг асосий воситаларидан бири ҳисобланади.

Маҳаллий иқтисодий фанларда инвестицияларнинг турли тоифаларини назарий жиҳатдан тушуниш бошланишида инвестиция салоҳиятининг моҳиятини ёритиб беришга соҳавий ёндашув қўлланилди, бу уни фондларни яратувчи тармоқлар фаолияти натижалари билан аниқлашдан иборат бўлиб, бу йирик саноат корхоналарининг ривожланиш даражаси нуқтаи-назаридан тегишли баҳолаш усулларини келтириб чиқарди [4].

Ҳозирги кунда бундай ёндашув инвестицион салоҳият тушунчасини «ишлаб чиқариш салоҳияти» категориясига киритади, деб ҳисобланади.

Инвестицион салоҳиятни таърифлашда ресурсли ёндашув жуда кенг тарқалди. Унга мувофиқ инвестицион салоҳият инвестиция ресурслари – унинг юзага келиш манбалари билан узвий боғлиқ ҳолда ўрганилади.

Инвестицион ресурслар – келажакда иқтисодий фойда олиш, ижтимоий ёки экологик таъсирга эга бўлиш учун капитал киритиш, жамғариш, жараёнида иштирок этувчи моддий, молиявий, интеллектуал манбалар тўпламини намоён этади [5].

Инвестиция салоҳиятини баҳолаш бўйича кўпгина тадқиқотлар ресурсли ёндашувга асосланиб, унинг таркибида бир нечта хусусий салоҳият (хомашё, ишлаб чиқариш, инфратузилма, меҳнат, инновация, молия ва ҳоказолар) фарқланади ва баҳолаш хусусий салоҳиятлар кўрсаткичларининг миқдорий ёки индекс ўлчовига асосланади.

Худди шу тамойил иқтисодий тизимларнинг (худудлар, тармоқлар) рейтинг-таҳлил агентликлари томонидан тақсимланишига асосланади. Бундай ёндашувнинг асосий устунлиги ҳар бир (мамлакат, минтақа, тармоқ, корхона) даражадаги иқтисодий тизимнинг инвестицион салоҳиятини миқдорий баҳолаш имконияти ҳисобланади.

Инвестицион салоҳиятни баҳолашда ресурсли ёндашувнинг асосий камчилиги «миллий бойлик», «моддий-техник базаси», «ресурслар» иқтисодий категориялар билан услубий ўхшашлик ҳисобланади.

Бошқача айтганда, «инвестиция ресурслари» ва «инвестицион салоҳият» тушунчалари бир-бирига ўхшашдир.

Бироқ, ресурслар иқтисодий фаолият субъектларидан мустақил равишда мавжуд, салоҳият эса улар билан боғлиқ, яъни «салоҳият» атамаси, шу жумладан, ресурслар иқтисодий тизимнинг улардан самарали фойдаланиш қобилиятини тавсифлайди.

Таъкидлаш жоизки, «салоҳият» тушунчаси икки томонлама хусусиятга эга ҳамда сифат ва миқдорий муайянлик бирлиги сифатида талқин этилади. Инвестицион салоҳиятнинг миқдорий муайянлилигини «инвестиция ресурслари» атамаси билан белгилаш мумкин.

Шундай қилиб, саноат тармоғининг инвестицион салоҳиятини тармоқда инвестиция фаолиятининг максимал ижобий натижасига эришиш мақсадида унинг инвестиция ресурслари йиғиндиси таркибидаги имкониятларни амалга ошириш қобилияти деб талқин қилиш мумкин.

Инвестицион салоҳиятни баҳолашга ресурсли-натижали ёндашув нафақат ресурсларнинг таркибий қисми, балки мақсадли тавсифини – ялпи минтақавий маҳсулотнинг векторини ҳам ҳисобга олади.

Иқтисодий ривожланиш даражасидаги прогноз қилинувчи ўзгаришлар минтақанинг ялпи инвестицион салоҳиятнинг барча асосий «ташувчилар» сармоявий ресурсларидан фойдаланиш ва ривожланиш кўрсаткичларини аниқлаш учун бошқарувчи параметрлар сифатида намоён бўлади [6].

Бизнинг фикримизча, мазкур усулнинг камчилиги, ишлаб чиқариш салоҳияти ва саноат ишлаб чиқаришининг амалда эришилган даражаси билан таққослашга асослан-

ган баҳолашда намоён бўлади, бу моҳиятан, инвестицион салоҳиятни идрок этишни фақат тармоқ ёки ҳудудий тизимнинг ишлаб чиқариш имкониятлари нуқтаи-назаридан торайтиради.

Соҳада катта миқдордаги инвестиция ресурслари бўлиши мумкин, аммо улардан унумли фойдаланмасликка йўл қўйилаётган бўлиши мумкин.

Саноат тармоғининг инвестицион салоҳиятини баҳолашда, инвестицион салоҳиятни амалга ошириш натижасида инвестицион ресурслар кўрсаткичлари, инвестицион ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги кўрсаткичлари ва тармоқдаги инвестицион фаоллик кўрсаткичларини киритиш мақсадга мувофиқдир.

Инвестицион ресурслар индикатори саноатнинг саноат маҳсулоти бирлигини инвестиция ресурслари билан таъминлаш ҳақида тасаввур беради. Умумий ҳолатда, инвестиция ресурсларини инсон, ишлаб чиқариш ва молиявий ресурслар билан чеклаш мақсадга мувофиқ.

Инвестицион ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги кўрсаткичи саноат тармоғининг инвестицияларнинг даромадлилигини баҳолашни акс эттирувчи ижобий натижаларга эга ресурслардан фойдаланиш қобилиятини акс эттиради [7].

Тармоқларга нисбатан «инвестицион барқарорлик» категориясини аниқлаш «барқарорлик» тушунчасини аниқлашдан бошланиши керак, шунингдек барқарор тизимнинг хусусиятлари ва шартларини ҳисобга олиш лозим [8].

Умуман, стратегик барқарорлик ташкилотнинг ташқи муҳитнинг доимий беқарорлаштирувчи таъсири остида яхлитликни сақлаш ва ўз стратегик мақсадларига эришиш қобилияти сифатида талқин қилинади [9].

Менежментда барқарорлик деганда «худудий ижтимоий-иқтисодий тизим асосий параметрларининг нисбий ўзгармаслиги, эндоген ва экзоген параметрлар (салбий ҳамда ижобий) таъсиридан воз кечган ҳолда уларни белгиланган чегараларда сақлаб туриш қобилияти» тушунилади [10].

Макроиктисодиётда барқарорлик ресурслардан фойдаланиш ва жамият ривожланиши ўртасидаги узок муддатли мувозанатдир [11].

Барқарор тизим беқарор таъсирларни ўзига сингдириб, ресурсларни самарали ва узлуксиз тақсимлашга қодир, бунинг учун хавфлар аниқ прогноз қилиниб баҳоланади ва уларни бошқариш имконини беради [12].

Агар бу учта хусусиятнинг комбинацияси ёки бирор шакли қўллаб-қувватланмаса, у ҳолда ўрганилаётган тизим беқарорлик йўналиши бўйича ҳаракат қилиши мумкин ва беқарорлик маълум бир вақтда номутаносиблик ва унинг «заифлиги» учун асос яратиши мумкин. Учала хусусиятда ҳам эндоген, ҳам экзоген элементлар мавжуд [13].

Ҳар бир иқтисодий тизим очик ва чизикли бўлгани ҳолда ўзгарувчан барқарорлик ва беқарорлик даврларига мойил бўлиб, у барқарорлик (ҳолат барқарорлиги, ўзгаришларга қарши таъсир, ўзгаришларни амалга ошириш учун заиф имкониятлар) ривожланувчи беқарорликни (таъсирларнинг кенг доирасига сезгирлик, ўзгаришларнинг ички манбалари пайдо бўлиши, янги ҳолатларни амалга ошириш, мураккабликнинг янги даражасига чиқиш), бифуркациялар (ўта беқарор ҳолат, янги барқарор ҳолатни излаш) ва сусайтирувчи беқарорлик (ташқи таъсирларга нисбатан сезгирликнинг пасайиши, янги барқарор ҳолат томон ҳаракатланиш, ўзгаришларнинг йўналиши келажакдаги барқарор ҳолатнинг шакли ва мазмуни билан белгиланади) босқичлари циклидан ўтади [14].

Очик ва чизиксиз ҳар қандай иқтисодий тизим, барқарорлик ва беқарорлик даврларини ўзгартиришга мойил бўлиб, маълум даврдан ўтади. Барқарорлик нафақат зарба

ютилиш қобилиятининг статик концепцияси сифатида ўрганилади, бу тизим нафақат ресурсларни тақсимлаш ва сафарбар этишда ўз вазифасини етарли даражада бажариши, ўзгариши хавфларни бошқариш билан намоён бўлади, шу билан бирга, бу тизим доирасида ресурсларни тақсимлаш оқими етарлича барқарор ва узлуксиз ҳисобланади.

Бу ўз-ўзидан тузатиш жараёнлари ва механизмлари мавжуд бўлиб, бу тизимни барқарорлик коридорига қайтаради, бу тизимнинг чеклаш қобилияти ва барқарорликка таҳдид солишни бошлашдан олдин номутаносиблик намоён бўлишини енгиш қобилиятида акс этади [15].

Инвестицион барқарорликка эришишни баҳолаш инвестицион фаолликнинг динамик қатор кўрсаткичлари даражасидаги тебранишлар ва маълум ўзгариш тенденцияси мавжудлиги, яъни тенденция барқарорлигини ўзгартириш билан белгиланади.

Саноатнинг инвестицион фаоллик кўрсаткичларининг динамик қатор даражалари барқарорлигининг ўлчови саноатдаги инвестицияларнинг жисмоний ҳажми индексига нисбатан саноатнинг инвестицион барқарорлик кўрсаткичи бўлиши мумкин:

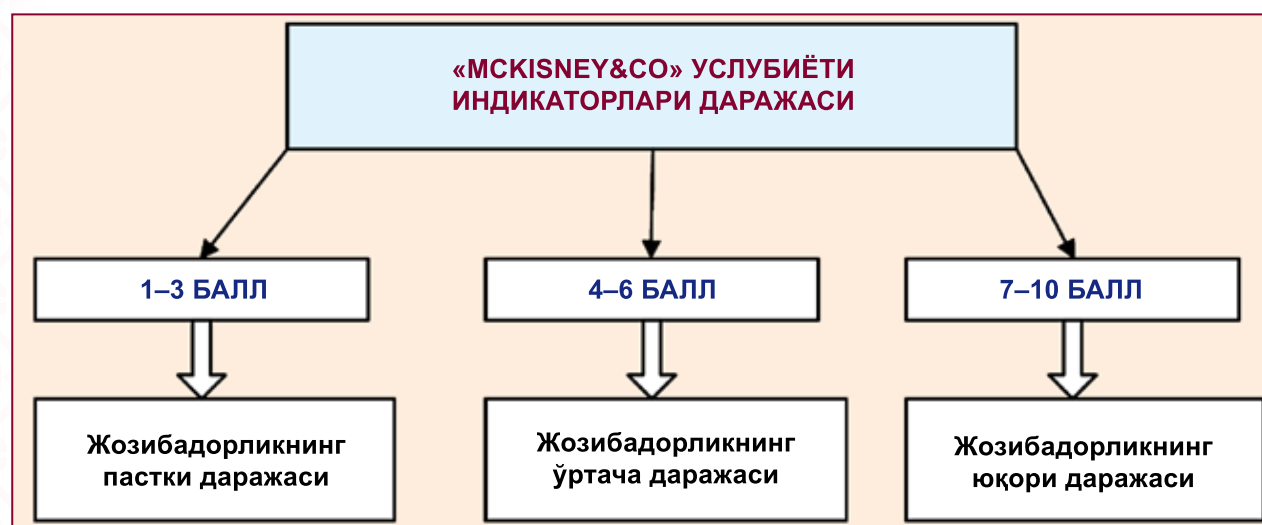
$$Ind = \frac{D_u}{D_{ж}}, \quad (1)$$

бу ерда: D_u – тренд даражасидан юқори ўртача қиймат; $D_{ж}$ – ўртача қиймат тренд даражасидан паст.

Инвестицияларнинг барқарорлик индекси бир бирига қанчалик яқин бўлса, тармоқдаги инвестиция жараёнлари шунчалик барқарор бўлади.

Саноат тармоқларининг инвестицион салоҳиятини барқарорлик кўрсаткичлари орқали бошқаришда Навоий ЭИЗда иқтисодиёт тармоқларининг инвестицион жозибадорлигини «McKinsey & Co.» услугиёти бўйича баҳолаш, Навоий ЭИЗ иқтисодиётига тармоқлараро инвестиция тақсимотининг математик моделлар тадбиқи ва талқини, тармоқлараро инвестиция тақсимотида эконометрик моделлаштириш услугиётини такомиллаштириш истиқболлари муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон иқтисодиётида инвестицион муҳит жозибадорлигининг 3 та индикатордан ташкил топган, матрицага асосланган ва хорижий инвесторни инвестициялаш бўйича қарор қабул қилиш учун муҳим аҳамиятга эга бўлган «McKinsey & Co» услугиётидан фойдаланилади. Ушбу услугиётда ҳар бир индикатор 10 баллик шкала бўйича баҳоланувчи бир қатор омилларни ўз ичига олади (1-жадвал).

1-расм. «McKisney&Co» услугиёти индикаторлари даражаси [16].

Навоий вилоятида иқтисодий тармоқларининг инвестицион муҳит жозибadorлиги даражалари¹

№	Индикаторлар	Саноат тармоғи	Қишлоқ хўжалиги	Қурилиш тармоғи	Хизмат кўрсатиш
1.	Салоҳият				
1.1	Тармоқда ишлаб чиқариш динамикаси	9,0	7,85	9	9
1.2	Сўнги 3 йилда янги ишлаб чиқариш лойиҳалари сони	10,125	5,55	6,75	5,625
1.3	Маҳаллий хом ашё билан таъминланганлик	10,125	9,55	9	10,125
1.4	Тармоқнинг импортдаги улуши	9,0	6,75	7,875	7,875
2.	Таркиб				
2.1	Инфратузилмага кириш	8,0	7,0	8,0	6,0
2.2	Тармоқ технологик паркида эскирган ускуналар улуши	7,0	6,0	8,0	7,0
2.3	Умумий бандликда тармоқнинг улуши	7,0	5,0	6,0	7,0
2.4	ЯҲМда тармоқнинг улуши	10,0	7,0	10,0	10,0
3.	Ташқи муҳит				
3.1	Жаҳон Банки «Doing Business» методикаси бўйича иқтисодий эркинлик баҳоси	3,0	3,0	3,0	3,0
3.2	Сиёсий ҳолат	5,0	4,0	5,0	4,0
3.3	Меҳнат бозоридаги тақлиф	4,0	3,5	5,0	3,5
	Жами	82,25	65,2	76,125	73,125

Мазкур услубиёт бўйича тармоқларнинг инвестицион жозибadorлиги индикаторлари матричасининг баҳолаш кўрсаткичлари ва омиллари тўғрисида сўз борганда, учта индикаторлар, яъни тармоқнинг ривожланиш салоҳияти ва таркиби ҳамда тармоқ фаолиятига таъсир кўрсатувчи ташқи муҳит ва уларга мос омиллар назарда тутилади.

1-жадвал маълумотларига кўра, ҳозирги кунда Навоий вилояти иқтисодиётининг локомотиви бўлган саноат ва қурилиш тармоғининг инвестицион жозибadorлик даражаси юқорида таъкидлаб ўтилганидек, 82,25 %ни ташкил этиши аниқланган бўлса, бошқа тармоқларга нисбатан қишлоқ хўжалиги иқтисодиётининг жозибadorлиги камроқ бўлиб, 65,2 %га тенг бўлган, вилоятда жозибadorлик даражасининг юқорилиги билан иккинчи ўринда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳаси бўлиб 76,125% га ҳамда хизмат кўрсатиш соҳасининг жозибadorлик даражаси 73,125 %га тенглиги аниқланди. Ушбу усулдан фойдаланиш ҳар бир тармоқнинг салоҳияти, таркиби ва ташқи муҳит таъсири бўйича баҳолаш имконини ҳам беради.

«McKinsey & Co.» матричаси бўйича аниқланган Навоий вилоятида иқтисодий тармоқларининг инвестицион муҳит жозибadorлиги даражалари бўйича маълумотлар билан хорижий ва маҳаллий инвесторларни ўз вақтида огоҳ этиш вилоятга бўлган инвесторлар қизиқишини уйғотиш билан бир вақтнинг ўзида хорижий инвестицияларни жалб қилиш имкониятини кенгайтиради. Бу ўз навбатида, мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш, аҳоли бандлиги ҳамда турмуш фаровонлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Тадқиқотда келтирилган тақлиф ва тавсиялардан мамлакат иқтисодиётида фойдаланиш истикболларини аниқлаш мақсадида Навоий вилояти ялпи ҳудудий маҳсулоти ҳажмининг кўп омилли прогнози амалга оширилди. Унга кўра, Навоий вилояти ялпи ҳудудий маҳсулоти ўзгаришининг кўп омилли модели:

¹ Статистик маълумотлар асосида муаллиф томонидан тузилган.

$$Y = \frac{X_1^{0.121} \cdot X_3^{0.95} \cdot e^{34.5}}{X_2^{5.7048}} \quad (2.)$$

ва танланган барча омилларнинг вақтга боғлиқ тенгламаларидан:

Асосий капиталга киритилган инвестициялар – $X_1 = -1175,4 + 770,1 * t$;

Аҳоли бандлиги – $X_2 = 338,6 + 3,9 * t$;

Аҳоли жон бошига умумий даромадлар – $X_3 = -1730,8 + 952,8 * t$.

ҳамда $t = 20$ бўлган ҳолатдан бошлаб ялпи ҳудудий маҳсулоти ўзгаришининг кўп омилли прогнозини амалга оширамиз (2-жадвал).

2 - ж а д в а л

Навоий вилояти ялпи ҳудудий маҳсулоти ҳажмининг таъсир этувчи омиллар иштирокидаги прогнози

Йиллар	Ялпи (ички) ҳудудий маҳсулот (млрд. сўм)	Асосий капиталга киритилган инвестициялар (млрд. сўм)	Аҳоли бандлиги, (минг киши)	Аҳоли жон бошига умумий даромадлар, (минг сўм)
2020	36936,4	14226,6	416,6	17325,2
2021	37087,5	14996,7	420,5	18278,0
2022	37149,3	15766,8	424,4	19230,8
2023	37131,7	16536,9	428,3	20183,6
2024	37543,3	17307,0	432,2	21136,4
2025	38892,0	18077,1	436,1	22089,2

Ҳудуднинг иқтисодий тармоқларига инвестицияларни тўғри тақсимлаш ва улардан самарали фойдаланиш истиқболларини белгилаш ҳамда ушбу кутилаётган натижага эришиш учун стратегик режалар тузиб уни изчил амалга ошириш натижасида 2025 йилга бориб, Навоий вилояти асосий капиталига киритиладиган инвестициялар миқдори 18077,1 млрд. сўм, Аҳоли бандлиги 436,1 минг нафарга ва Аҳоли жон бошига умумий даромадларини 22089,2 минг сўмга етказилиши натижасида Навоий вилояти ялпи ҳудудий маҳсулоти ҳажми 2019 йилга нисбатан мос равишда 6,0 %га ўсиб 38892,0 млрд. сўмга етиши кутилмоқда.

Мамлакат иқтисодий тармоқларига инвестицияларни тўғри тақсимлаш ва улардан самарали фойдаланиш истиқболларини белгилаш ҳамда ушбу кутилаётган натижага эришиш учун стратегик режалар тузиб олиш мақсадга мувофиқдир. Шу маънода тадқиқотда инвестициялар тақсимоти ва маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг кўп омилли прогнози ишлаб чиқилди. Унга кўра, иқтисодиётни модернизациялаш ва диверсификациялаш бўйича ислохотларни изчиллик билан оғишмай амалга оширилиши натижасида 2024 йилга бориб, Навоий вилояти асосий капиталига киритиладиган инвестициялар миқдори 18250,5 млрд. сўм ва ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажмини 48091,6 млрд. сўмга етиб, 2019 йилга нисбатан мос равишда 32,7 ва 31,2 фоизга тенг.

Иқтисодиётга жалб қилинган инвестициялардан самарали фойдаланиш ва самарадорлигини оширишда иқтисодий тармоқларга инвестицияларни тақсимлашни эконометрик моделлаштириш услубиётини такомиллаштириш ноаниқлик шароитида инвестицияларни тармоқлар имкониятидан келиб чиқиб тўғри тақсимланишини, дефицит ва ошиқча маблағларни фойдасиз туриб қолишини олдини олишни таъминлайди. Шунингдек, инвестицияларни тармоқлараро тақсимлашнинг эконометрик моделлаштириш услу-

биётини такомиллаштириш тақсимланаётган инвестициядан самарали фойдаланишда юзага келадиган таваккалчилик ва хатарлилик даражаларини аниқлаш, тармоқлар фаолиятини барқарор ўсишини, глобал рақобатбардошликка эришишини таъминлаш ҳамда инвестиция самарадорлигига таъсир этувчи омилларни чуқур ва ҳар томонлама таҳлил қилиш, улар орасидаги миқдорий боғланишларни аниқлаш имкониятини беради [17].

Ҳозирги замон глобаллашув жараёнлари шунга олиб келдики, бунда нафақат мамлакат, балки унинг ҳудудлари ҳам рақобат субъектлари сифатида майдонга чиқадилар. Биринчи навбатда улар ўзларининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига инвестицияларни жалб этиш учун рақобат курашига киришадилар. Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида ижтимоий-иқтисодий мусобақанинг пешқадамлари сифатида стратегик ресурс салоҳияти юқори ва индустриал қазиб олиш-қайта ишлаш саноатига ихтисослашган ҳудудлар, жумладан Навоий вилояти майдонга чиқмоқда. Айнан шу ҳудудлар зиммасига ички ва ташқи инвестицияларнинг асосий қисми тўғри келмоқда [18].

Ўз сарҳадларида стратегик ресурсларга эга бўлмаган ҳудудлар эса, янги тараққиёт йўлларини қидиришга мажбурдирлар ва улар ҳудудий иқтисодиётга инвестицияларни жалб этишнинг янги механизмларини қидириб топишларига тўғри келади. Бугунги кунда бундай ҳудудлар учун ушбу мушкул вазиятдан чиқишнинг ягона йўли – интеллект, билим, инновацияларга асосланган янги иқтисодиётни ривожлантиришдир.

Ҳудудда инновацион иқтисодиётни шакллантириш табиий ресурслар ва ишлаб чиқариш капиталидан самарали фойдаланиш самарадорлигини сезиларли равишда ошириш билан бир қаторда интеллект, инсоннинг ижодий имкониятларини иқтисодий ўсишнинг белгилловчи омилига айлантирилишини англади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Саноат тармоқлари фаолиятининг инвестицион жиҳати янги, юқори технологияли ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва асосий, анъанавий саноат тармоқларини модернизациялашни кўзда тутувчи Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг янги саноатлашув йўналиши нуқтаи-назаридан кўпроқ эътибор талаб этади. Саноат тармоқларининг инвестицион салоҳиятини баҳолаш инвестиция жараёнларини бошқаришнинг асосий воситаларидан бири ҳисобланади;

Саноат тармоғининг инвестицион салоҳиятини баҳолашда инвестицион салоҳиятни амалга ошириш натижасида инвестицион ресурслар кўрсаткичлари, инвестицион ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги кўрсаткичлари ва тармоқдаги инвестицион фаоллик кўрсаткичларини киритиш мақсадга мувофиқдир;

Инвестицион барқарорликка эришишни баҳолаш инвестицион фаолликнинг динамик қатор кўрсаткичлари даражасидаги тебранишлар ва маълум ўзгариш тенденцияси мавжудлиги, яъни тенденция барқарорлигини ўзгартириш билан белгиланади.

Юқори даромад олишнинг манбаи нафақат табиий ресурслардан фойдаланишдан рента олиш имконияти ёки жаҳонда юқори конъюнктурадан ўрин эгаллаш эвазидаги мавқе, балки шу билан бир вақтда янги ғоя, технологиялар ва ижтимоий инновацияларни ишлаб чиқиш ҳисобига яратиладиган самарадорликнинг устун жиҳатлари билан ҳам бирдай боғлиқдир.

Бундай ёндошув ҳудудлардан қуйидаги асосий вазифаларни ажратиб олиш ва ҳал этилишини талаб қилади:

- ▶ мавжуд базавий тармоқларни модернизация қилиш, уларнинг инновацияларга мойиллигини ошириш (инновацион фаол корхоналар сонини кўпайтириш, технологик инновацияларга қилинувчи харажатлар улушини ошириш, ҳудуд ишлаб чиқариши умумий ҳажмида инновацион маҳсулотлар улушини, иқтисодиётда юқори технологик ва юқори унумли ускуналар даражасини, технологиялар трансферини ошириш ва ҳ.к.);
- ▶ ҳудудда био-технологик укладнинг юқори технологик секторлари базис инновациялари (био- ва нанотехнологиялар, инсон капиталига инвестициялар, янги медицина, табиатдан фойдаланишнинг янги тизими ва ҳ.к.)ни шакллантириш ва ривожлантириш;
- ▶ тадбиркорлик фаоллиги ва ҳудудий иқтисодиётга капитал жалб этишни рағбатлантирувчи (давлат-хусусий ҳамкорлиги воситалари, илгарилаб боровчи ҳудудлар, ўсиш кутблари, махсус иқтисодий зоналар, ҳудудий-ишлаб чиқариш кластерлари ва ҳ.к.) юқори рақобатбардош институционал муҳитни яратиш.

Давлатдан ҳам ўз навбатида инновацияларни ҳар томонлама рағбатлантириш ва биринчи навбатда, уни молиявий қўллаб-қувватлаш талаб этилади. Давлат мамлакат ва унинг ҳудудлари иновацион тараққиёти учун муҳим заминни ҳозирлаши лозим: норматив-ҳуқуқий асосни тайёрлаш, инновацион инфратузилмани яратиш, фан равнақини қўллаб-қувватлаш ва ҳ.к. Бироқ, давлат ўзининг мазкур «янги роли»да номарказлашган усулларга устуворлик бериши лозим, яъни «бозор иқтисодиётида ҳал қилувчи иштирокчи – тадбиркор» нақлига риоя қилиши даркор. Шунинг таъкидлаш жоизки, ҳудуд ҳозирги шароитда бозор муносабатларининг мустақил иштирокчиси ҳисобланиб, ўзининг ички рақобатбардош устунликлари ҳисобига ўз инвестицион жозибадорлигини ошириб бормоғи лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. <https://stat.unido.org>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 августдаги «Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5495-сон Фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.08.2018 й., 06/18/5495/1611-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 14 майдаги «Ўзбекистон Республикасида инвестиция дастурини шакллантириш ва амалга оширишнинг сифат жиҳатидан янги тизимга ўтиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5717-сон Фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.05.2019 й., 06/19/5717/3132-сон; 18.08.2020 й., 06/20/6042/1190-сон.
4. Дорошенко Ю.А. Экономический потенциал территории. – СПб.: «Дело и сервис», 1997. стр. 123
5. Ткаченко И.Н., Стариков Е.Н. Модель интегрированной оценки потенциала отраслевого комплекса региона// Известия Иркутской государственной экономической академии. 2008. №2, стр. 45–48.
6. Устойчивое развитие промышленного предприятия в условиях неоиндустриальной трансформации. Под ред. Я.П. Силина. – Екатеринбург: Изд. Уральского государственного экономического университета. 2017, стр. 67.
7. Ткаченко И.Н., Евсеева М.В. Методический подход к диагностике уровня инвестиционного развития отраслей промышленности// Дискуссия, 2016, №10, стр. 50–61.
8. Клевцов С.М. Диагностика устойчивости развития промышленного комплекса на основе динамической оценки временных рядов// Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета, 2015. №3, стр. 125–129.

9. Сабанчиев Н.А. Теоретико-методические основы организационного обеспечения стратегической устойчивости. Авт-т дис...канд.экон.наук. – М.: 2009. С. 13.
10. Общий и специальный менеджмент// Под ред. А.Л.Гапоненко, А.П.Панкрухина. – М.: РАГС, 2000. С. 95.
11. Марыганова Е.А., Назарова Е.В. Макроэкономика. Уч пос. – М.: «Экмос», 2011, с. 124.
12. Клевцов С.М., Коревина Л.А., Кравцова М.Г. Прикладные аспекты маркетингового исследования отраслевого рынка в условиях высококонкурентной среды//Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. 2014. №2, стр. 382–388.
13. Марыганова Е.А., Назарова Е.В. Макроэкономика. Уч пос. – М.: «Экмос», 2011, стр. 124.
14. Романова О.А., Нелюбина Т.А. Неустойчивость социально-экономических систем как фактор их восприимчивости к изменениям // Экономика региона. 2010. стр. 211–217.
15. Scinasi G.J. Responsibility of Central Banks for Stability in Financial Markets. Working paper 03/121. Washington: International Monetary Fund, 2003.
16. Байхонов Б.Т. Ўзбекистон иқтисодиётида инвестицияларни тармоқлараро тақсимлашнинг эконометрик моделлаштириш услубиятини такомиллаштириш, 08.00.06 – «эконометрика ва статистика» иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. – Т.: 2018. 30-б.
17. Ражабов Н. Р. Инвестицион муҳит жозибadorлигини баҳолашнинг илмий-услубий жиҳатлари, «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. – Т.: № 4, iyul-avgust, 2020-yil.
18. Мустафақулов Ш.И, Ражабов Н.Р., Ҳайдарова М. И. Навоий вилоятининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига инвестицион муҳит жозибadorлиги таъсирининг таҳлили, «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali, № 5, sentyabr-oktyabr, 2020-yil.

Рахимбердиев О.А.,
ТДИУ таянч докторанти
e-mail: o.raximberdiyev@tsue.uz

АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИНИ ОШИРИШНИНГ ЗАРУРАТИ ВА ИСТИҚБОЛДАГИ РЕЖАЛАР

THE NEED TO INCREASE THE INCOME OF THE POPULATION
AND THE FUTURE PLANS

НЕОБХОДИМОСТЬ ПОВЫШЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ
И ПЛАНЫ НА БУДУЩЕЕ

Аннотация. Мазкур мақолада аҳоли даромадларини оширишнинг назарий ва амалий асослари тадқиқ этилган бўлиб, ҳозирги кундаги мавжуд муаммолар ва истиқболдаги амалга оширилиши лозим бўлган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган..

Таянч иборалар: аҳоли даромадлари, камбағаллик, қашшоқлик, Жини индекси, Лоренц эгри чизиги.

Abstract. This article examines the theoretical and practical basis of increasing the income of the population, the current problems and proposals, and recommendations that need to be implemented in the future.

Keywords: population income, poorness, poverty, Gini index, Lorentz curve

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические основы повышения доходов населения, актуальные проблемы и предложения и рекомендации, которые необходимо реализовать в будущем.

Ключевые слова: доход, бедность, нищета, индекс Джини, кривая Лоренца.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 75-сессиясидаги нутқида Жаҳоннинг турли нуқталаридаги нотинчлик ҳукм сураётгани, экологик офатлар ва айниқса, пандемия шароитида қашшоқлик ва камбағалликни глобал муаммога айланиб бораётгани албатта ташвишли ҳолат [1] эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтдилар.

Қолаверса, Президентимизнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида камбағалликни қисқартириш устувор вазифалардан бири сифатида белгиланди. Мурожаатномада таъкидлаганидек: «Ҳудудларда, айниқса, қишлоқларда аҳолининг аксарият қисми етарли даромад манбаига эга эмаслиги сир эмас. Ҳар қандай мамлакатда бўлгани каби бизда ҳам кам таъминланган аҳоли қатламлари мавжуд. Турли ҳисоб-китобларга кўра, улар тахминан 12–15 фоизни ташкил этади. Бу ўринда гап кичкина рақамлар эмас, балки аҳолимизнинг 4–5 миллионлик вакиллари ҳақида бормоқда. Бу уларнинг бир кунлик даромади 10–13 минг сўмдан ошмаяпти, дегани. Ёки бир оилада машина ҳам, чорва ҳам бўлиши мумкин, лекин бир киши оғир касал бўлса, оила дарома-